

ОСОБЛИВОСТІ РЕТРАНСЛЯЦІЇ ДІЄГЕТИЧНОГО НАРАТИВУ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ РОМАНІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ Г. ГЕССЕ «СІДДХАРТХА»)

Гумений В. В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

У роботі проведено аналіз лексичних, граматичних та стилістичних особливостей ретрансляції дієгетичного наративу в романі Г. Гессе «Сіддхартха» та його перекладах; конкретизовано тематичний та термінологічний апарат; встановлено стан охоплення проблематики дослідження наративу в перекладі вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

Передусім з'ясовано особливість перекладу оповідної структури як елемента концепції стилю в матеріалах, пов'язаних із вивченням «Сіддхартхи» в лінгвістичних світоглядних картинах, та розглянуто приклади просторових наративних концепцій у перекладах досліджуваного тексту. Висвітлено категорії наративних конструкцій, застосованих в оповіді автора та перекладах, визначено рівень передачі гетеродієгетичного наратора, а також ступені використання інтратекстового і композиційного складника роману та їх збереження у перекладах.

У процесі дослідження обгрунтовано використання стилістичних трансформацій у перекладі та їх вплив на реципієнта, виявлено характерні риси, що відповідають модерністському стилю автора, та мовні засоби репрезентації його наративу, проаналізовано концепт творення дієгетики в перекладах та систематизовано базові оповідні функції, збереження яких суттєво впливає на адекватність перекладу.

Визначено домінанту гомодієгетичного наратора в тексті оригіналу автора та перекладах російською, українською та англійською мовами, яка істотно впливає на актуальність наративу в тексті оригіналу і її ретрансляції у перекладах. Акцентування на оцінці чи на певних фрагментах розповіді сприяє розкриттю її важливості, але водночас фактична презентація наративу відрізняється від деяких інтратекстових змін у перекладах та здатності сприйнятливої інтерпретації наративу, що створює реципієнт під час прочитання.

Також в дослідженні з'ясовано, що настроєвість наратування в перекладах роману «Сіддхартха» матеріалізується крізь мовлення екстрадієгетичного наратора, який у тексті твору цілковито розчиняється у свідомості головних персонажів, чого досягнуто за рахунок вживання окличних речень, вставних конструкцій, повторів, ретроспективних картин.

Ключові слова: нарація, переклад, дієгетика, інтерпретація, стиль.

Humenyi V. V. Peculiarities of diegetic narrative retransmission in translation of German-language novels (based on the H. Hesse's novel "Siddhartha"). The analysis of lexical, grammatical and stylistic features of retransmission of a diegetic narrative in H. Hesse's novel "Siddhartha" and its translations is carried out in the work; also specified the thematic and terminological apparatus; established the state of coverage of the narrative research problems in translation by native and foreign researchers.

Also was studied peculiarity of the translation of the narrative structure as an element of the concept of style in the materials related to the study of "Siddhartha" in linguistic worldviews, and reviewed examples of spatial narrative concepts in the translations of studied text.

This research highlighted the categories of narrative constructions used in the author's narrative and translations, determined the level of transmission of the heterodiegetic narrator, as well as the degree of use of intratextual and compositional components of the novel and their preservation in translations.

Also this study substantiated the use of stylistic transformations in translation and their impact on the recipient, identified characteristics that correspond to the modernist style of the author, as well as linguistic means of narrative representation, explored the concept of diegetics in translation and systematized fundamental narrative functions, influenced on the adequacy of translation.

Here was also determined the dominance of the homodiegetic narrator in the author's original text and translations into Russian, Ukrainian and English, which significantly affects the level of relevance of the narrative of the central event in the analyzed novels. Concentrating the evaluative attitude or focusing on certain moments of history reveals its significance. At the same time, the actual presentation of the story is differentiated with the accumulation of some of its internal changes and receptive-interpretive possibilities, which are realized by the reader as a mediator of these texts.

The study also found that the mood of narration in translations of the novel "Siddhartha" materializes through the speech of an extradiegetic narrator, who in the text of the work is completely dissolved in the minds of main characters. Verbally, it realizes in exclamatory sentences, insert constructions, repetitions and retrospective pictures.

Key words: narration, translation, diegetics, interpretation, style.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасна філологія зазнала впливу новітніх наукових парадигм, що спонукає науковців до перегляду поглядів на об'єкт аналізу тексту як продукту мовленнєвої діяльності, який фіксує процес мовної комунікації. Сучасне перекладознавство зазнає скрутного становища в питанні розвитку інноваційних підходів до збереження авторського нарративу при перекладі, адже саме автор та його стиль є носієм оригінальності твору, яка втрачається через нехтування роботою перекладача саме зі стилістикою тексту.

Наукова новизна пропонованої роботи полягає у спробі дослідити особливості смислового нарративу при перекладі, також у відстеженні синергії оповідача та розповідача в контексті збереження нарративних структур у перекладі та виявленні основних особливостей досліджуваного поняття. Актуальність роботи визначається тотожністю сучасним наратологічним постулатам щодо впровадження актуалізованих засобів аналізу дієгетики автора та культурною значимістю модерністських текстів Г. Гессе для сучасної культури. Порівняльний аналіз дієгетики роману Г. Гессе дасть змогу виявити відповідність передачі мовлення автора на фундаментальному рівні, відтворюючи його мовну картину світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження дієгетики автора проводиться у синтезі таких напрямів як: наратологія (Л. Коломієць, В. Шмід) [1; 6] та перекладознавство (Л. Мацевко-Бекерська, І. Мегела) [3; 4]. Крім того, необхідними для розвитку концепції збереження авторського нарративу мовами перекладу є передусім опрацювання вітчизняних та закордонних наукових праць з наратології, лінгвостилістики, психології мови та порівняльної стилістики (Д. Монженьє, Й. Брокмейер, Р. Харре, Д. Прінс) [8; 7; 9].

Формулювання мети і завдань статті. Метою цієї роботи є ідентифікація особливостей вибудовування перекладачами нарративних конструкцій роману «Сіддхартха» іноземними мовами, що є фундаментальним складником лінгвістичної світоглядної картини автора, а також проведення порівняльного аналізу окремих категорій оповідної концепції досліджуваного роману на предмет визначення базових стильових складників наратора-автора та їх відтворення у перекладах англійською, російською та українською мовами.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- провести порівняльний аналіз дієгетичного складника роману «Сіддхартха» та його перекладів на предмет визначення розбіжностей у збереженні дієгетики наратора;
- установити характерні для стилю автора нарративні моделі в перекладі;
- розкрити специфіку авторських стилістичних засобів відтворення дієгетики письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ім'я, винесене в заголовок роману «Сіддхартха» – це одне з імен Будди Шак'ямуні або Сіддхартхи Гаутами – і підзаголовок “Eine indische Dichtung” утворюють, за визначенням М. Лучицької «контраст форм

нарації заголовка та аналізованого оповідання на рівні будови мовлення» [2, 353].

Духовна боротьба, зображена у творі, на думку автора, повинна була співвідноситися з власною релігійною традицією читача. Історія Будди, викладена Г. Гессе, вже своєю назвою встановлювала «своєрідний «інтерпретаційний» контекст (індійська історія очима європейця)» [1, 481–482]. Гра виявляється і в посвяченні книги Н. Дьолбін, дружині письменника, з вказівкою на неканонічний виклад ним священної історії, на якийсь особистісний сенс її і зв'язок – якщо не із зовнішнім, то з внутрішнім життям Г. Гессе:

У тіні під будинком, на осяяному сонцем річковому березі, де припнуті човни, у сутіні пралісу, в затінку смоківниці зростав Сіддхартха, вродливий брахманський син, юний сокіл – зростав укупі з Говіндою, своїм товаришем, також брахманським сином (11, 81).

Im Schatten des Hauses, in der Sonne des Flussufers bei den Booten, im Schatten des Salwaldes, im Schatten des Feigenbaumes wuchs Siddhartha auf, der schöne Sohn des Brahmanen, der junge Falke, zusammen mit seinem Freunde, dem Brahmanensohn (12, 84).

Под сенью родительского дома, на солнце речного берега у лодок, в тени салового леса, в тени смоківниц виріс прекрасний син брахмана, юний сокіл Сіддхартха, вместе с Говиндой, своим другом, сыном брахмана. Солнце покрывало загаром его белые плечи на берегу реки, при купании, при священных омовениях, при жертвенных обрядах (10, 80).

In the shade of the house, in the sunshine of the riverbank near the boats, in the shade of the Salwood forest, in the shade of the fig tree is where Siddhartha grew up, the handsome son of the Brahman, the young falcon, together with his friend Govinda, son of a Brahman. The sun tanned his light shoulders by the banks of the river when bathing, performing the sacred ablutions, the sacred offerings (13, 78–79).

Можна припустити, що Г. Гессе, «граючи» з текстом життєпису Гаутами, навмисно створював «коридор» між художнім і автентичним образами Будди.

Інтенціональне розрізнення стародавнього і гессевського текстів пов'язано з ризиками, властивостями головного персонажа, внутрішній досвід якого, як відомо, письменник співвідносив з власним, що, за «нاراتологічним словником» Д. Прінса, дефініціюється як «персоніфікований оповідач» [9, 188]. Таким чином розв'язувалося цілком окреслене завдання – шляхом імітації божественного життєпису відтворити чуттєво відчутний, психологічний досвід духовного преображення. Тому композиція поєднується з буддійськими етапами перетворення людини на живу істоту, здатну до створення «власної парадигми сприйняття психологічного нарративу» [7, 263–264]. Лексико-семантичний аналіз роману показує, що маркування вступними структурами оповідання як літературної гри підтримується синтаксичною, лексичною, метричною організацією всього тексту.

Та ще дужче любив Сіддхартху Говінда – його товариш, брахманський син. Любив його погляд і чарів-

ний голос, любив його ходу й досконалі рухи, любив усе, що Сіддхартха робив і казав. А найдужче любив Говінда його розум, його благородні, палкі помисли, гарячі пориви, високе його покликання (11, 60).

Mehr als sie alle aber liebte ihn Govinda, sein Freund, der Brahmanensohn. Er liebte Siddharthas Auge und holde Stimme, er liebte seinen Gang und den vollkommenen Anstand seiner Bewegungen, er liebte alles, was Siddhartha tat und sagte, und am meisten liebte er seinen Geist, seine hohen, feurigen Gedanken, seinen glühenden Willen, seine hohe Berufung (12, 63–64).

Но всех больше любил его Говинда, его друг, сын брахмана. Он любил очи и чарующий голос Сиддхартхи, любил его походку и исполненные благородства движения, любил все, что делал и говорил Сиддхартха – а всего больше любил его душу, его огненные мысли, его пламенную волю, его высокое призвание (10, 67).

But more than all the others he was loved by Govinda, his friend, the son of a Brahman. He loved Siddhartha's eye and sweet voice, he loved his walk and the perfect decency of his movements, he loved everything Siddhartha did and said and what he loved most was his spirit, his transcendent, fiery thoughts, his ardent will, his high calling (13, 66).

Інтратекстовий і композиційний рівні оповіді пов'язані з «канонами буддійського вчення про Істини і Шлях» [8, 120]. У цих фрагментах наявні також алюзії, різні синтаксичні та стилістичні фігури (повтори, паралелізми, порівняння, метафори), архаїчні конструкції. У результаті взаємодії цих елементів образ гомодієгенетичного наратора-оповідача «замикається і «пожвавлюється» в свідомості читача через «еквівалентність на рівнях семантичного складу, а також тематичну значущість» [6, 141].

Герої роману «Сіддхартха» не є незалежими персоналіями, а лише випадковістю в очах читача. Завдяки авторській оповіді, реалізованій крізь нарративний складник автора, світ роману «спілкується» з персонажами тексту. Безпосередньо персонажі і є цими персоніфікаціями авторської оповіді. Персонаж має бути запевнений в ілюзорності авторського «Я». Таку текстову конструкцію, яка приховує персонажне «я», представлено такими фрагментами:

Говіндо, – сказав якось Сіддхартха до товариша, – Говіндо, ходімо, любий, під баньянове дерево – повправляємось у самозаглибленні. Прийшли вони під баньянове дерево, посідали: тут – Сіддхартха, кроків за двадцять – Говінда. Поки цей сідав, готуючись промовити Ом, Сіддхартха вже стиха проказував вірш:

*Ом – це лук, стріла – це душа,
У Брахмана лучить стріла,
І вцілиту треба конче* (11, 95–96)

Govinda, – sprach Siddhartha zu seinem Freunde – Govinda, Lieber, komm mit mir unter den Banyanenbaum, wir wollen der Versenkung pflegen. « Sie gingen zum Banyanenbaum, sie setzten sich nieder, hier Siddhartha, zwanzig Schritte weiter Govinda. Indem er sich niedersetzte, bereit, das Om zu sprechen, wiederholte Siddhartha murmelnd den Vers:

*Om ist Bogen, der Pfeil ist Seele,
Das Brahman ist des Pfeiles Ziel,*

Das soll man unentwegt treffen» (12, 77)

– Говінда, – сказав однажды Сиддхартха своєму другу, – Говінда, милый, пойдём под банановое дерево – будем упражняться в самопогружении. И они пошли к банановому дереву и сели под ним – тут Сиддхартха, а в двадцати шагах от него Говинда. И Сиддхартха, садясь, готовый произнести слово Ом, – шепотом повторил стих:

Ом – есть лук, душа, стрела.

А Брахма – цель для стрел,

В ту цель попасть старайся ты» (10, 80–81)

“Govinda,” Siddhartha spoke to his friend, “Govinda, my dear, come with me under the Banyan tree, let's practise meditation”. They went to the Banyan tree, they sat down, Siddhartha right here, Govinda twenty paces away. While putting himself down, ready to speak the Om, Siddhartha repeated murmuring the verse:

Om is the bow, the arrow is soul,

The Brahman is the arrow's target,

That one should incessantly hit (13, 79–80)

У наведених сегментах тексту нарративні фрагменти, реалізовані в монологі, не виходять за межі творчих намірів мистецького світу Г. Гессе, а тільки структурують оповідний складник твору, що також помітно в його перекладах. Між мовою та розповіддю, наратором-автором та читачем, а пізніше – між задумом та рецептивним сприйняттям твору такий тип оповідача може існувати як ядро розуміння авторського задуму.

«Ефективний» оповідач Г. Гессе самостійно визначає ступінь незалежності та відповідальності реципієнта: іноді він керує повною заміною поля текстового сприйняття, іноді таким чином справляє на читача враження про себе як персоналію, через що він зникає до запропонованої автором, цілком об'єктивної дійсності, що безпосередньо впливає на взаємодію наратора та реципієнта, адже, як зазначає дослідниця Л. Мацевко-Бекерська, «одним із важливих аспектів нарративної організації художнього тексту є його комунікативна парадигма» [3, 140].

Доходимо висновку, що контекст, впроваджений автором, не повністю накладається на категорію рецепції в сенсотворчому сегменті твору, оскільки вона є невід'ємним елементом авторської концепції світу, що базується на відповідній реакції реципієнта на текст, через що стає очевидним, що отриманий контекст дієгетики наратора затемнює первинне значення твору.

Особливість розповідного складника аналізованого твору проявлялась ще на рівні пошуку оповідних елементів (вираз голосу оповідача у вигаданій дійсності показує, що головні елементи фабули твору відтворюються на підґрунті певної низки подій), що створює можливість для конструювання характерів головних героїв, детермінування категорії «глобальності сюжетних елементів» у тексті.

Метою постійного апелювання до авторського мовлення (авторський оповідний складник не вбачає необхідності у відчутті тривалості, оскільки незвичні ситуації не можуть тривати багато років) є посилити оповідне значення, а отже, як зазначав П. Рікер, «підкреслити ідентичність» [5, 2] оповіді. Якісність оповіді повинна базуватися на деталях особистого

життя головних героїв, які дають змогу побачити в авторові ядро знань про текстовий світ, що ми спостерігаємо в тексті:

Ще за годину, – сон усе злітав із його очей, – брахман знову підвівся, пройшовсь туди й назад, переступив поріг. Уже вплив місяць. Брахман заглянув крізь віконце до комірчини й побачив, що Сіддхартха стоїть там-таки – нерухомо, зі схрещеними руками; на голих його ногах відсвічувало місячне сяйво (11, 110).

Nach einer Stunde, da kein Schlaf in seine Augen kam, stand der Brahmane auf, tat Schritte hin und her, trat aus dem Hause. Durch das kleine Fenster der Kammer blickte er hinein, da sah er Siddhartha stehen, mit gekreuzten Armen, unverrückt. Bleich schimmerte sein helles Obergewand. Unruhe im Herzen, kehrte der Vater zu seinem Lager zurück. Nach einer Stunde, da kein Schlaf in seine Augen kam, stand der Brahmane von neuem auf, tat Schritte hin und her, trat vor das Haus, sah den Mond aufgegangen (12, 105–106).

Пришел час, а сон все еще не сожмнул его очей. Тогда брахман встал, прошелся по комнате и вышел из дому. Через маленькое окошечко заглянул он в горницу и увидел, что Сиддхартха стоит на том же месте, скрестив руки, непоколебимый. Белели в сумраке его светлые одежды. С тревогой в душе вернулся отец на свое ложе. Прошел еще час, а сон все не приходит. Тогда брахман снова встал, ходил взад и вперед, вышел из дому и увидел, что луна уже взошла (10, 102–103).

After an hour, since no sleep had come over his eyes, the Brahman stood up, paced to and fro, and left the house. Through the small window of the chamber he looked back inside, and there he saw Siddhartha standing, his arms folded, not moving from his spot. Pale shimmered his bright robe. With anxiety in his heart, the father returned to his bed. After another hour, since no sleep had come over his eyes, the Brahman stood up again, paced to and fro, walked out of the house and saw that the moon had risen (13, 111).

Завдяки гетеродієгетичній стратегії викладу у наведених прикладах яскраво виражена фіктивна дійсність роману Г. Гессе, що постає в уяві читача певною нарративною структурою, що являє собою, як відзначає І. Мегела, «питання здатності інтерпретатора до пригадування» [4, 274]. І у випадку, якщо нарація набуває стороннього характеру, рольова свідомість неочікувано переходить на перший план, не тільки роблячи описувану історію конкретизованою, але й змінюючи її сприйняття читачем. Взаємодія цих двох компонентів оповідної організації формує основу для розуміння фундаментальних відмінностей контексту літератури та всієї культури, актуалізуючи таким чином необхідність інтерпретації текстового задуму автора з рецептивної позиції. Тому завдання оповідача також детерміноване тим, чи потрібно обмежувати «свавілля» інтерпретації реципієнта, чи змінювати домінуючі принципи та очікування залежно від його естетичного спілкування з персонажами і повністю розкривати нарративний складник під час перекладу.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, нарративна організація роману «Сіддхартха» обумовлена авторським задумом і її нарративний складник у перекладі відповідає логічній організації, психологічній та художній інтенції тексту оригіналу.

Проведений порівняльний аналіз дає підстави висновувати, що гомо- та гетеродієгетична нарація «Сіддхартхи» Г. Гессе становить один із засобів відображення його ціннісно-сміслового змісту, закріпленого в архітектоніці, внутрішнього ладу твору, динаміки розвитку героя, що знаходить своє адекватне відображення в текстах перекладу. Вступні структури, такі як назва, підзаголовки та епіграф, у своїх перекладах, відповідають першому етапу занурення реципієнта в світ духовно зорієнтованої «магічної дійсності» оригінального тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії) : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 522 с.
2. Лучицька М. О. Заголовок художнього твору та нарратив: контраст форм нарації (на матеріалі оповідання Г. Гріна «I Spy»). *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Вип. 138.* Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2015. С. 352–355.
3. Мацевко-Бекерська Л. В. Типологія наратора : комунікативні аспекти художнього дискурсу. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського* : зб. наук. праць. 2011. № 4 (8). С. 140–147.
4. Мегела І. П. Мотив гри в романі Г. Гессе «Гра в бісер». *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). Вип. 138.* Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2015. С. 273–281.
5. Рікер П. Сам як інший. Київ : Видавничий центр «Дух і літера», 2000. 458 с.
6. Шмид В. А. Нарратологія. Москва : Язика славянской культуры, 2003. 312 с.
7. Brockmeyer J., Harre R. Narrative: problems and promises of an alternative paradigm. *Research on Language and Social Interaction.* 1997. Vol. 30. Issue 4. P. 263–283.
8. Maingueneau D. *Éléments de linguistique pour le texte littéraire.* Dunod, 2000. 203 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

9. Prince G., Sherzer D. *Dictionary of Narratology.* Revised Edition. London : Lincoln University, 2003. 505 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Гессе Г. Сіддхартха (пер. Р. С. Эйвадис) : роман. Москва : АСТ, 2009. 168 с.
11. Гессе Г. Сіддхартха (пер. О. П. Логвиненко) : роман. Харків : Фоліо, 2017. 157 с.
12. Hesse H. *Siddhartha Roman.* Berlin : S. Fischer Verlag, 1922. 148 p.
13. Hesse H. *Siddhartha* (Translated by Stefan Langer and Semyon Chaichenets) : novel. New-York : Bantam Books, 1951. 152 p.

REFERENCES

1. Kolomyets, L. V. (2004). Konceptualno-metodologichni zasady suchasnogo ukrayinskogo poetichnogo perekladu (na materialy perekladiv z anglijskoyi, irlandskoyi ta amerikanskoyi poeziyi) [Conceptual and methodological ambush of the bitter Ukrainian poetry translation (on materials of translation from English, Irish and American poetry)]. Kyiv: Vydavnycho-polihrافichnyi tsentr «Kyivskyi universytet» [in Ukrainian].
2. Luchitska, M. O. (2015). Zagolovok hudozhnogo tvoriv ta narativ: kontrast form naraciyi (na materialy opovidannia H. Hrina “I Spy”) [The title of the artistic creation and the narrative: the contrast of the forms of the narrative (based on G. Green’s story “I Spy”)]. *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo). Vyp. 138*. Kirovohrad: Vydavets Lysenko V. F., 352–355 [in Ukrainian].
3. Macevko-Bekerska, L. V. (2011). Tipologiya naratora: komunikativni aspekty hudozhnogo diskursu [Typology of the speaker. Communicative aspects of artistic discourse]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho: zb. nauk. prats, 4 (8)*, 140–141 [in Ukrainian].
4. Megela, I. (2015). Motiv gri v romani G. Gesse “Gra v biser” [The motive of the game in the novel by H. Hesse “The Glass Bead Game”]. *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo). Vyp. 138*. Kirovohrad: Vydavets Lysenko V. F., 273–281 [in Ukrainian].
5. Riker, P. (2000). Sam yak inshij [Yourself as another]. Kyiv: Vydavnytstvo “Duh i litera” [in Ukrainian].
6. Shmid, V. (2003). Narratologiya [Narratology]: Moskva: Yazyki slavyanskoj kultury [in Russian].
7. Brockmier, J., Harre, R. (1997). Narrative: problems and promises of an alternative paradigm. *Research on Language and Social Interaction*, 30 (4), 263–283.
8. Maingueneau D. (2000). *Eléments de linguistique pour le texte littéraire*. Dunod [in French].

DICTIONARIES

9. Prince G., Sherzer D. (2003). *Dictionary of Narratology*. Revised Edition. London: Lincoln University.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

10. Gesse, G. (2009). Siddkhardtka / per. R. S. Eyvadis. Moskva: AST [in Russian].
11. Hesse, H. (2017). Siddkhardtka / per. O. P. Lohvynenko. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
12. Hesse, H. (1922). Siddhartha. Berlin: S. Fischer Verlag [in German].
13. Hesse, H. (1951). Siddhartha / translated by Stefan Langer and Semyon Chaichenets. New-York: Bantam Books [in English].